

**АНТИРОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА І ТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОСТІ
УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ДРУКОВАНИХ ОКУПАЦІЙНИХ ЗМІ
СУМЩИНИ (1941-1943 рр.)**

Довгий час антиросійська ідеологічна обробка населення окупованої України розглядалася за спрощеним кліше «розпалювання міжнаціональної ворожнечі між народами СРСР», що диктувалося радянськими ідеологічними установками і не відповідало повною мірою характеру та змістові зазначеного напрямку пропаганди. Існує необхідність приділити додаткову увагу певним особливостям цієї інформаційної війни, а саме: пропаганда окупаційними ЗМІ велася проти Москви як імперського і цивілізаційного центру та російської культури як універсальної імперської культури; проголошувалась органічна належність українців до Заходу.

Коріння цього знаходяться ще у меморандумі рейхсляйтера А.Розенберга від 2 квітня 1941 р. (в цей час він керував зовнішньополітичним управлінням НСДАП). По-перше, у цьому документі було проголошено про необхідність розчленування СРСР і, зокрема, відокремлення України. По-друге, визнавалася певна європейськість України: *«Київ був головним центром держави варягів, які належать до норманів. Але після панування татарів Київ протягом довгого часу протистояв Москві. Його національне життя, на противагу тому, що говорить московська історія, ... було засноване на досить міцній традиції»*. По-третє, планувалося створити підконтрольну німцям українську політичну формацію, яка б була ворожою до Москви і була у стані постійного протистояння з нею [1, с.495-496]. Не зважаючи на критику планів А.Розенберга щодо України з боку А.Гітлера та решти його оточення, ідеї цього меморандуму були взяті на озброєння для ведення інформаційної війни.

Серед головних напрямків і принципів ідеологічної обробки населення, визначених ще до нападу на СРСР директивою начальника штабу верховного командування збройних сил Німеччини А.Йодля від 6 червня 1941 р., була і теза про те, що пропаганда має сприяти розпаду Радянського Союзу на окремі частини [2, с.194].

Українське питання у справі знищення Радянського Союзу зсередини було одним з ключових, тому у директивах А.Розенберга

від 16 грудня 1942 р. прямо вказано: *«Необхідно розпалювати ненависть до Москви - і не лише до більшовизму, який є винуватцем нинішнього жахливо злиденного становища країни, - а й ненависть до всього великоросійського взагалі, проти якого Україна боролася в часи Хмельницького і пізніше разом з Карлом XII»* [3, с.38].

Зазначимо, що у квітні 1944 р., коли німці вже безповоротно втрачали Україну, у нових директивах для преси цей принцип викристалізувався повністю: *«Усвідомлення того, що український народ належить до Європи, слід особливо підсилювати через пресу і пропаганду»* [4, с.60].

З іншого боку необхідно згадати ще один фактор у проведенні інформаційної обробки населення окупованої території України і Сумщини в тому числі. До роботи в редакціях окупаційних видань широко залучалися представники української інтелігенції з націоналістичними та антикомуністичними переконаннями. Як було встановлено дослідником Г.Іванушенком, під час окупації у містах Сумщини активно діяли підпільні оунівські групи, що намагалися використати місцеву пресу, публікуючи у ній свої матеріали, які мали просвітницький характер і дозволялися німецькою цензурою [5; 6]. Українські націоналісти теж були зацікавлені у антиросійській пропаганді, оскільки теза про належність України до західноєвропейської культурної спільноти була однією з ключових серед їхніх ідеологічних засад. Основоположник українського інтегрального («чинного») націоналізму Д.Донцов розглядав Україну як аванпост Європи проти багатовікової агресивної російської експансії, заснованої на «московським месіянстві». Ще у 1921 р. він зазначав: *«В сій вічній нашій боротьбі проти хаосу на Сході, в обороні - в своїй власній державності і культурі - цілої культури заходу, якраз лежить українська національна ідея, що мусить бути підставою нашої політичної програми»* [7, с.75].

Таким чином, необхідно констатувати факт збігу інтересів з боку німецьких окупаційних адміністрацій та українських націоналістів щодо провадження ідеологічної обробки населення через ЗМІ за даним напрямком. Звичайно, кожна зі сторін мала власну кінцеву мету та мотивацію своєї діяльності і намагалася до певного часу використати іншу сторону. Та якщо оунівці вважали Україну частиною західної цивілізації ширі, то Гітлер і нацистське керівництво як європейців розглядало насправді хіба що українців-галичан через їхнє тривале існування у складі австрійської держави [3, с.230-232].

Матеріали, що друкувалися на сторінках окупаційної преси Сумщини, надавалися німцями через відділ (батальйон) пропаганди У (Україна), передруковувалися з інших видань або належали перу місцевих авторів. Розповсюдженим було використання псевдонімів та підписування статей ініціалами. Дуже часто авторство і походження матеріалів не вказувалося, їх встановити надзвичайно важко. У будь-якому разі зміст публікацій мав відповідати вимогам німецької цензури, через яку обов'язково проходили всі газети. Так, у матеріалах досліджуваних видань Сумщини знайшли своє відображення відголоски вищезазначених директив та установок.

З одного боку, різними засобами змальовувалися культурні та технічні заходи (головним чином, німецькі) здобутки. Публікувалися статті та повідомлення про видатних німецьких митців та наукових діячів, наголошувалося на довершеності внутрішніх відносин у німецькому суспільстві, говорилося про його велич та благополуччя. Ідеалізувалася західна культура побуту населення. Все це мали підтверджувати фото, які постійно друкувалися виданнями. З іншого боку, підкреслювалася споконвічна відсталість Росії, її дикість. Певні російські успіхи у окремих галузях пояснювалися лише елементарним наслідуванням Заходу. З огляду на це навіть остарбайтерська програма подавалася як благо, завдяки якому молоді люди не тільки отримують престижні сучасні професії, а й вивчать німецьку мову і долучаються до розвиненої європейської культури.

Поряд з критикою Росії на сторінках газет наводилися теорії спорідненості українців та німців: *«Над берегами Дніпра більше, як півтори тисячі років тому, заложили остготи германську державу. Багато українців являються нащадками тих готів, тому то ви можете далеко краще як інші народи зрозуміти німецьку душу»* [8, с.1]. Можна зустріти навіть таку заяву: *«Нарешті, мур між арійцями Заходу і арійцями Сходу упав...»* [9, с.2]. Таким чином, декларувалася наявність спорідненості українського та німецького народів у расовому відношенні.

Також читачів переконували в органічному зв'язку України із Західною Європою у культурній та мистецькій площині. Український літературний процес однозначно розглядався пресою у рамках західноєвропейського. У квітні 1943 р. у газеті *«Відродження»* була опублікована велика за обсягом стаття кандидата філологічних наук І.Романченка *«Значення німецької літератури в розвитку українського письменства»*, того ж року її передруковано у збірці *«Ромен цвіте»*. У цій публікації вплив

німецької літератури та власне німців детально розглядається як вирішальний фактор у творчості таких письменників, як Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Іван Франко, Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський, Леся Українка [10, с.3; 11, с.40-45].

Аналогічно йшла мова про надзвичайний вплив традицій німецької класичної музики на творчість видатних українських композиторів, зокрема на Миколу Лисенка та Миколу Леонтовича [12, с.4].

З того факту, що в українській мові є велика кількість слів, запозичених з німецької, на шпальтах «Сумського вісника» робився висновок про віддзеркалення у мові постійного тяжіння українців до німецької культури [13, с.3].

Наголошувалося на тому, що українці мають рівень культури набагато вищий від росіян та значно відрізняються від них [14, с.3]. З німецькомовних видань передруковувалися спогади датського посла Юстуса Юля, який, як повідомлялося, у 1709-1711 рр. перебував у Москві та відвідав Україну. У цих спогадах відмічено надзвичайну подібність способу життя українського населення до західноєвропейського. На протиположності освіченим, порядним і охайним українцям їхні одновітці-росіяни зображуються дикунами: «Царський почет поводитьсь безсоромно. Вони кричать, свистять і плюють навіть в обличчя» [15, с.2; 16, с.4].

Констатовувалося й відмінність у традиційних підходах до господарювання в українців і росіян: «В їх [українських селян - В.К.] крові немає хисту до «кочового» рільництва, що часто-густо запроваджувалося у колгоспах, немає в них московської традиції «тяглової общини», об'єднання, що його завданням було полегшити московським деспотам «викачувати» дань» [17, с.2].

Час, за якого Україна була під російською владою, авторами публікацій вважається періодом національного занепаду, культурної деградації. На сторінках газет Сумщини описувалися численні кривди, які були заподіяні українському народу з боку російського імперіалізму: від знищення Батурина до повалення УНР. З ідеологічних міркувань у багатьох надрукованих матеріалах згадувалася постать Івана Мазепи. Факт військово-політичного союзу гетьмана з королем Карлом XII розглядався як приклад орієнтації України на Захід у минулому: «Якраз цей великий гетьман, Іван Мазепа, є найкращим свідомством того, що Україна завжди належала до Європи, що Європа завжди на неї орієнтувалася і у ній шукала союзника в оборонному бою проти монгольської Москви» [18, с.2]. Проводилася чергова

історична паралель, що мала дати ще один мотив для колаборації. У статті від імені старшин і вояків батальйону УВВ (Українського визвольного війська - колабораційного збройного формування) висловлюється жаль: «...Для нас поразка шведів і козацького війська під Полтавою - це колосальна національна трагедія, кривава рана на тілі українського народу, що тяжко відчувалась на протязі двох століть» [19, с.2]. Щодо самого УВВ заявлялося, що воно «... бореться за повернення Україні її національних прав та її прадавнього зв'язку з Заходом» [20, с.1].

Читачів запевняли у давніх ворожих намірах Росії до всієї Європи. Для цього згадувалися заповіт Петра I та «Загальні політичні думки» фаворита Катерини II Платона Зубова, у яких нібито були сформульовані стратегічні плани на «поярмлення цілої Європи». Наголошувалося на тому, що амбіції агресивної експансії на захід і надалі залишилися у Москві, не зважаючи на зміну політичного режиму: «І ця сама варварська Московія, колись біла а сьогодні червона, гнобила цілими віками багато східних народів зі славним минулим і зі старою культурою, а рівночасно докладала всіх старань, щоб або створити «російську Європу», або здійснювати світову революцію» [21, с.1-2].

У друкованих матеріалах, розповсюджуваних на Сумщині у 1942 р., підкреслювалося, що війна відбувається безпосередньо «за існування або не існування європейських народів», а напад військ А.Гітлера на СРСР зображувався як визвольний похід [22, арк.33]. Проголошуючи наявність спільного небезпечного ворога, пропагувалася думка про життєву необхідність співпраці українців з німецькою стороною заради спільної боротьби з російською загрозою. При чому війну, за твердженням нацистської пропаганди, вела не Німеччина, а «уся вільна Європа», до якої, як стверджувалося, належать і українці.

Отже, одним з головних напрямків ідеологічної обробки населення Сумщини на сторінках окупаційних видань була антиросійська пропаганда, у руслі якої війна III Рейху з Радянським Союзом отримувала трактування конфлікту типу «цивілізація-варвари». Важливу роль відігравала теза про європейськість українців, їхню чужість азійській Росії. Метою даної пропаганди було використання патріотизму місцевого населення, схилення його до колаборації та провокування українсько-російського протистояння. В якості надмети цієї інформаційної війни можна розглядати підлив великодержавної

ідеології СРСР як нової іпостасі Російської імперії. Зазначимо, що тема потребує подальших досліджень щодо питання ефективності даної ідеологічної обробки населення.

1. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. - 659 с.
2. *Дашичев В.І.* Банкротство стратегії германського фашизму. Исторические очерки, документи и материалы: В 2 т. - Т.2. - М.: Издательство «Наука», 1973. - 664 с.
3. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1942-1943): Т.3. / Упоряд. *В.М.Косика*. - Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1999. - 384 с.
4. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944-1945): Т.4. / Упоряд. *В.М.Косика*. - Львів: Львівський державний університет ім. І.Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 2000. - 368 с.
5. ОУН-УПА на Сумщині. / Упоряд. *Г.М.Іванущенко*. - Т.1. - К.: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2006. - 156 с.
6. *Іванущенко Г.* Підпілля ОУН-УПА на Сумщині: деталізація подій через призму документів спецслужб // Діяльність підпілля ОУН на Сході України. Збірник статей / Упоряд. *Хобот П.В.* - Дніпропетровськ: Східноукраїнський центр «Спадщина», 2010. - С.79-103.
7. *Донцов Д.* Підстави нашої політики. - Відень: Видавництво Донцових, 1921. - 212 с.
8. Український народ! // Відродження. - 1942. - 2 січня. - С.1.
9. *А.М.* Вимога до українців - працювати, тільки працювати // Відродження. - 1942. - 7 листопада. - С.2.
10. *Романчук І.С.* Значення німецької літератури в розвитку українського письменства. // Відродження. - 1943. - 25 квітня. - С.3.
11. *Романчук І.С.* Значення німецької літератури в розвитку українського письменства // Ромен цвіте: Збірка / Під керівництвом *К.Віммера*. - Ромен: Філіал відділу пропаганди міста Ромен, 1943. - С.40-45.
12. *С.В.* Основоположники української національної музики // Визволення. - 1942. - 4 квітня. - С.4.
13. Показники давнього впливу // Сумський вісник. - 1942. - 10 червня. - С.3.
14. *Барило А.* Струни душі народної // Сумський вісник. - 1942. - 18 січня. - С.3.
15. Українці та московіти // Відродження. - 1942. - 17 листопада. - С.2.
16. Москалі та українці в 1709 році // Визволення. - 1942. - 3 грудня. - С.4.
17. *Я.С.* Земля - чесним трудівникам // Сумський вісник - 1943. - 26 травня. - С.2.
18. Сталін і Пушкін // Відродження. - 1942. - 27 травня. - С.2.
19. Шлях здорового українського патріотизму // Сумський вісник. - 1943. - 11 липня. - С.1-2.
20. Українське Визвольне Військо // Сумський вісник. - 1943. - 13 червня. - С.1.
21. Московія проти Європи // Визволення. - 1942. - 24 січня. - С.1-2.
22. Державний архів Сумської області, ф.Р-2446, оп.1, спр.2, 61 арк.